

SABİT SÜMER

İKİ GÖÇMEN YÜREK

DESTEK YAYINLARI: 439
EDEBİYAT: 143

İKİ GÖÇMEN YÜREK / SABİT SÜMER

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun
Editör: Aslı Bahşi
Kapak Tasarım: İlknur Muştu
Sayfa Düzeni: Cansu Poroy

Destek Yayınları: Nisan 2014
2.Baskı: Nisan 2014
Yayıncı Sertifika No: 13226

ISBN 978-605-4994-40-3

© Destek Yayınları
İnönü Cad. 33/4 Gümüşsuyu Beyoğlu / İstanbul
Tel:(0212) 252 22 42
Fax:(0212) 252 22 43
www.destekyayinlari.com
info@destekyayinlari.com
facebook.com/ DestekYayinevi
twitter.com/destekyayinlari

İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri
Matbaa Sertifika No: 10614
Çobançeşme Mah. Altay Sk. No: 8
Yenibosna – Bahçelievler / İstanbul
Tel: (0212) 496 11 11

SABİT SÜMER

İKİ GÖÇMEN
YÜREK

“Kızılırmak kıyısındaki bir köyden bir kuş havalandı,
kanadında öksüz ve yetim bir Çerkes kızı, Selanik’ten bir
vapur kalktı, güvertesinde bir muhacir çocuk.

Göç rüzgârları onları sürükleye sürükleye savaş yıllarının
Ankara’sına getirdi. İşte sizi yüreğinizden yakalayacak olan,
onların hüznü ve onurlu öyküsüdür...”

*Bu kitap, hüznü ama bir o kadar da onurlu bir
yaşamöyküsünün kahramanları,
sevgili ebeveynlerim Feride ve Sami Sümer ile yaşanan zorunlu
göçlerde hayatını kaybetmiş tüm göçmenlere adanmıştır.*

İKİ GÖÇMEN YÜREK

İnsanoğlu, ortak yaşamın başladığı ilk günlerden bu yana, on binlerce yıldır yaşar durur göç olgusunu. Bazen çocuklarınızı doyuracağınız verimli topraklarıyla yeni kıtalar keşfetmektir göç, bazen de kıyımdan, ölüm tehdidinden kaçıp, içinde bir nebze huzurla yaşanacak yeni bir vatana kavuşmak.

İhtiyaçlardan kaynaklanan, insanların kendi istekleriyle gerçekleştirdiklerini bir yana bırakırsak, göçlerin en zoru, karşı konulmaz büyük siyasal güçlerin neden olduğu, zorunlu kitlesel göçler, daha doğrusu sürgünlerdir. İşte bu sınıflamaya giren göçlerde, kaba kuvvetle, silah gücüyle zorla vatanlarından koparılan, evlerinden kovulan insanlar, yaşadıkları sürgünü kuşaklar boyu ruhlarının derinliklerinde kapanmaz bir yara gibi taşırlar. İyisiyle, kötüsüyle size ait bir tarihi, yaşanmış güzellikleri, sayısız anıyı, verimli toprakları, hatta sevdiklerinizin mezarlarını öylece bırakıp gitmek, bazen ölümden beter gelir insanlara. O yüzden acı dolu anılar, kuşaktan kuşağa, kulaktan kulağa aktarılır durur, yaşananlar unutulmasın diye. İşte ben, bu hüznü göç olaylarını, yaşayan birinci ağızlardan dinleyerek büyüdüm. Bizimkiler, o

anıları daha ziyade kendilerine saklamak ister gibi, çok sık dile getirmezlerdi. Ancak dingin bir anlarında, ikisinden birini yakalar sorardım:

“Baba, şu sizin Kozana’da yaşadığınız büyük konağı anlat-sana biraz. Hani, sana palto hediye eden Yunanlı bir dükkân sahibi vardı, adı neydi onun?”

O sepya renkli, aşınmış film karesi tadındaki masalımsı günleri anımsayan babanın gözleri dalar, seksen, hatta doksan yıl önceki anılara uzanırken, kâh içini bir heyecan kaplar, kâh bir hüzün çökerdi yorgun bakışlarına.

Bazen de, “Anacığım, kaç yaşında kaybettin sen anneni? Ne kaçakçısıymış Osman Dedem?” diye sıkıştırırdım annemi. “Çocukluğumda beni Kızıltoprak’ta bir köşkte ziyaretine götürdüğün yaşlı ve yatalak bir kadıncağız vardı hani, o mıydı seni evinde istemeyen Mahfuze Yenge?”

Bu kez de anne buruk, daha çok kırgın, yeniden yaşardı o acı dolu günleri. Hele bir de radyoda dertli bir türkü çalıyor-sa, gümüş tabakasından üçüncü sigarasını çıkarıp ağızlığına takar, anılara hazırlık yapmak ister gibi “Önce sen bana şöyle bol köpüklü, şekerli bir kahve yap bakalım” derdi.

İşte böyle çıktı ortaya, anıları önünde sevgi ve saygıyla eğildiğim, Atatürk’ün marangozu Hafız Sami ile öksüz ve yetim Çerkes kızı Feride’nin, dinlerken hüzünlendiren, yazarken ağlatan öyküsü. Ama böyle ortadan başlamayalım, gelin biraz daha eskiye götüreyim ben sizi. Acılı göçlerin, sürgünlerin yaşandığı, o eski zamanlara...

BÖLÜM BİR

ÇERKES KIZI FERİDE'NİN ÖYKÜSÜ

BİR İRKİN ÖZGÜRLÜK SAVAŞI

Mayıs 1858, Gunip, Rusya.

Büyük otağın keçe perdeden kapısı aralandı, kapıdaki nöbetçi içeri girip “Şeyhim!” dedi, “Emrettiğiniz üzere, Canbolat Bey geldi.”

“Buyursun!” dedi İmam Şamil.

“İçeri, yüzünde yorgun bir ifade ve uzamış sakallarıyla, üzerinde çapraz fişekli geleneksel Çerkes kıyafetleri taşıyan, komutan Canbolat girdi.

“Beni emretmişsin şeyhim!”

Canbolat, kendisini karşılamak üzere ayağa kalkan İmam Şamil’in elini öptü. Boyu, yaşlı adamın omzuna anca geliyordu. O sıralarda artık altmışını aşmış bulunan koca Şamil, iki metreye yaklaşan boyu, pehlivan yapısı ve koca börküyle bir mitoloji kahramanı gibi görünürdü insanların gözüne. Bu eşsiz savaşçının, düşmanlarına niye korku saldığını anlamak o kadar da zor değildi. Savaşta, kendisine yakışan irilikteki atının üzerindeki Şamil, büyük ihtimal gerçeküstü bir canavar gibi görünürdü düşmanlarına. Çarpıştığı Rus askerleri, onun ölümsüz olduğuna, mermilerin ona isabet etmediğine inanmışlardı. Oysa Şamil de bir insandı ve yıllar süren dire-

nişten, savaştan o da yorgun düşmüştü. Nöbetçi içeri bir testi soğuk ayran ile iki toprak maşrapa bırakıp çıktı.

“Yere, mindere değil, şöyle karşıma otur Canbolat!” dedi Şamil, “Anlatacaklarım var sana.”

Lafa böyle başladığına göre, çok önemli bir konuda konuşacaktı belli ki.

“Kaç senedir savaşıyoruz biz böyle Canbolat?”

“Sayamadım şeyhim. Bilirsiniz, sayılarla aram iyi değildir.”

Güldü Şamil, “Bilirim, ancak üçe kadar sayar, gerisine çok dersin sen.” Sonra ciddileşti. “Senelerin sayısı önemli olmasa da insanların sayısı önemlidir evlat. Uzun zamandır direniyoruz Ruslara ama bu adaletsiz savaşta düşman öyle kalabalık ki, güneş karşısındaki kar gibi eriyoruz günbegün. Bu adil bir savaş olsa çoktan kazanmıştık ama değil işte.”

Hüzünlü bakışları, çadırın penceresinden görünen karlı dağ zirvelerine takılı, bir süre sustu, sonra konuğuna dönüp yeniden konuştu.

“Sen benim en sevdiğim atamanlarımdan birisin Canbolat, seni öz evladım sayarım. O yüzden ilk senin bilmeni istedim.”

Çok önemli bir açıklama geleceğinin farkında, sözün gerisini bekledi Canbolat.

“Şu son çarpışmalardan sonra buradaki savaşçılarımızın sayısı, binin altına düştü. De ki yedi yüz. Oysa Prens Bar-yatinskiy, karşıda yetmiş bin kişilik ordusuyla aç bir akbaba gibi son nefesimizi vermemizi bekliyor. Her bir savaşçı için, savaştan en az yüz Rus askeri demektir bu.”

Kısa bir suskunluk anı yaşandı. Lafın varacağı yeri anlayan Canbolat'ın bakışları gölgelendi.

“Her şeyin bir sonu var Canbolat, direnmenin ve savaşın da. Demem o ki evladım, insanlarımı daha fazla kıyıma uğramamak adına teslim olmaya karar verdim ben. Bundan böyle Çerkes halkından daha fazla insanın ölmesine izin vermeyeceğim.”

“Şeyhim! Bilirsin, sen savaş dersin, biz son ferdimize kadar savaşır, öl dersin de onurumuzla ölürüz.”

Elini kaldırdı Şamil.

“İşte, benim istemediğim bu Canbolat! Yıllardır sürdürdüğümüz bu adaletsiz savaş bir yerde sona ermezse, gerçekten de son ferdimize kadar tükeneceğiz. Oysa benim dileğim, sağ kalanların yeniden dirlik ve düzene girerek, Çerkes varlığını sürdürmesidir.”

“Esir olarak mı yaşayacağız şeyhim? Bu bize ölmekten ağır gelmez mi?”

“Zaman değişir, şartlar da değişir!” dedi İmam Şamil. “Biz görevimizi yaptık. Bire karşı yüz, bire karşı bin kişiyle çarpıştık ama zor oyunu bozar. Gerçekçi olmalıyız evladım, bundan sonra görevimiz ölmek değil, ne pahasına olursa olsun Çerkes kavminin hayatta kalmasını sağlayarak soyumuzu, varlığımızı sürdürmek olmalıdır.”

“Şeyhim, teslim olursanız, Ruslar sağ bırakmazlar sizi. Çok öfkeliiler size karşı.”

“Biz ölmekten ne zaman korktuk ki idam mangası karşısında geri adam atalım Canbolat? Teslim olduğumda bana ne olacağı umurumda mı sanıyorsun? Ben yaşayacağım kadar

yaşadım. Nikola istiyorsa beni Petersburg'un en büyük meydanında assın.”

“Siz olmadan, biz kendi başımıza ne yaparız şeyhim? Bizi lidersiz komayın.”

“Sizler varken Çerkes halkı lidersiz kalmaz Canbolat. Bana göre her boyun başında bir Şamil vardır bugün. Aslında, seni yanıma istemememin asıl nedeni de budur. Sen, son kararımın ulaşı olacaksın. Bu konuşma bitince, atına atlayıp tüm boyları birer birer ziyaret edeceksin. Abzeh, Şapsıg, Bjeğuğ, Çemguy, Natuhay, Hatukay, Jane, Kabardey, Makhoş, Temirgoy, Zhaney, Yecerukay, Mamhiğ beylerine ve kendi Besleneylerine şunu söyleyeceksin: ‘İmam Şamil, ırkımızın dirliği adına teslim olmaya karar verdi. Artık savaşa bir son verin. Ancak Rusların sizi köklerimizden, dinimizden uzaklaştırmasına da izin vermeyin, dayanın, hayatta kalın. Örf ve âdetlerimizi unutmayın, dilimizi yaşatın. Eninde sonunda Çerkes bayrağı bu topraklar üzerinde yeniden dalgalanacaktır.’ Anladın mı beni Canbolat?”

“Anladım şeyhim! Bu konudaki kararınız kati midir?”

“Bu konu üzerinde yeterince düşündüm Canbolat. Son kararım budur. Seni çok sevdiğimi, sana çok güvendiğimi bilirsin. O yüzden kararımı önce seninle paylaşmak istedim evladım. Allah yardımcın olsun!”

“Allah hepimizin yardımcısı olsun şeyhim!” diyerek bir kez daha Şamil'in elini öptü ayrılmadan Canbolat. İki savaşçı kucaklaştılar.

“Haydi, şimdi git, önce irademi tüm Çerkes beylerine ilet, sonra kendi boyuna dön, kabilene sahip çık ve vasiyetimi unutma. Yolun açık olsun.”

1859 yılının, 6 Eylül günü teslim oldu İmam Şamil. Arından da, kurşuna dizilmek yerine, aile efradı ve yakınındaki kırk kişiyle birlikte, düşmanına büyük saygı duyan Çar II. Nikolay tarafından, büyük bir nezaketle karşılanacağı Petersburg'daki çar sarayına gönderildi.

Petersburg'da bunlar yaşanırken, Ataman Canbolat da atına atlayıp tüm Çerkes boylarını birer birer ziyaret ederek Şamil'in son isteğini ilettiler beylere. Sonra da ailesinin yanına dönüp olacakları beklemeye başladı. Büyük lider İmam Şamil'in esaret yılları başlarken, Ataman Canbolat'ın önünde de bambaşka bir hayat uzanıyordu. Güçlükler, kayıp ve acılarla dolu bir göç yolculuğunu da içeren ama yine de geleceğe uzanan bir hayat.

GÖÇ

Canbolat Bey, üyesi olduğu Besleney boyuna ve ailesinin yanına geri döndükten sonra, Rus baskısı altında, sıkıntılarla dolu dört yıl daha geçti.

1863 yılına gelinip, karısı Guline Hanım, Canbolat'a, adını Devletkeri Abdurrahman koydukları bir erkek evlat armağan ettiği günlerde Çerkesler, istenmeyen bir azınlık olarak, belki de tarihlerinin en zor zamanlarını yaşıyorlardı. Şamil'in teslim olmasının ardından yayılımcı emelleriyle Rusya, özgürlüğüne ölümüne bağlı, bu savaşçı kavimden, öncelikle de Karadeniz kıyısında yaşayan, batıya açık Adıgeler, Abhazlar, Nogaylar ve Kırım Tatarları'ndan kurtulmak zorundaydı. Bunun yolu ve yöntemi ise belliydi. İnsanlar öncelikle göçe zorlanacak, gitmeyenlerin topraklarına el konulacak, çocukları okullara kabul edilmeyecek, ticari hakları kısıtlanacak, yokluk ve açlığa mahkûm edileceklerdi. Ve hâlâ direniyorlarsa, o zaman geriye son çare olarak, hâkim toplulukların topraklarında istemediği azınlıkları yok etmek için uyguladığı en çirkin, en acımasız yol kalıyordu: etnik temizlik...

Kolları sıvayan Rusya, öncelikle bir diplomasi atağı başlatıp, General Melikov'u İstanbul'a yollayarak ülkesindeki Çerkes azınlığının Osmanlı topraklarına transferini gündeme getirdi. Bu arada, Kabardey ve Oset bölgelerinde zulüm çok-

tan başlamıştı bile. Bu bölge insanlarını göçe zorlamak için topraklarına el konuluyor, daha küçük köyler kaldırılıp büyük köylerle birleşmeye zorlanıyordu. Bu arada Rus diplomasisi sonuç vermiş, Osmanlı Devleti, Kuzey Kafkasya'dan gelecek bir Müslüman nüfusun ülkeye transferini ilke olarak kabul etmişti. Şimdi sıra, Rusya'nın bu insanları göçe razı etmesine gelmişti ama ne pahasına.

Rusya, Kabardey ve Oset halkına, ağır baskılar uygulanırken, daha batıdaki Adıgeler için uygulanan yöntem, artık bir etnik temizliğe dönüşmeye başlıyordu. 1860-1861 tarihleri arasında on bin civarında Kabardey ve Oset ilk göç dalgasını zaten oluşturmuşlardı. Ardından yirmi iki bin Çeçen ve yine Müslüman Oset, bu göç dalgasının devamını getirdiler. Sırada, Dağıstan halkları, Abhazlar ve Karaçaylar vardı.

Ama bu yeterli değildi. Çünkü cesur Adıgeler, Rus hedefleri açısından tehdit oluşturmaya devam ediyorlardı. Bu dik başlı, savaşçı halk, bir türlü yola gelmiyordu. Oysa Rusya'nın, 1861 tarihinde özgürlüğüne kavuşan Mujiklerle, Kazak köylüler için işlenecek toprağa ihtiyacı vardı. Bu yüzden de Adıge halkına, "Ya Türkiye'ye göç edersiniz ya da sizleri Kuban Irmağı boylarına yerleştireceğiz!" şeklinde bir ultiatom verildi. Bu istek, aslında kıyıdağı verimli topraklarda yaşayan bir milyon aşkın Çerkes'in, topraklarını terk ederek, Rus askerleri ile acımasız Kazak milislerin kontrolündeki bir sıtma yatağına, bir ölüm tarlasına mahkûm edilmesi anlamına geliyordu. Bu kabul edilemez öneri geri çevrilince Rus ordusu yeniden harekete geçti. 1864 yılının ortalarına gelindiğinde, uygulanan baskı, zulüm ve ölümlerle Adıge direnci tümüyle kırılmış, zorunlu toplu göçün yolu da açılmış oldu. Kiliselerde istavroz çı-

kararak Hıristiyanlığı kabul edenler dışında, tüm Çerkes halkı sürgüne mahkûm edildi. İlk dalganın ardından gönderilenlerle birlikte göç eden Çerkeslerin sayısı, o da Rusların muhtemelen gerçeğinden çok daha az gösterilmiş nüfus kayıtlarına göre, dört yüz seksen üç bine ulaşmış olup bunların dört binini de Canbolat Bey'in Besleney boyu oluşturuyordu.

İşte Devletkeri Abdurrahman, bu acılı göçü 1864 yılında, daha bir yaşında, ana kucağında bir bebekikken yaşadı.

Göç için deniz yolunu tercih eden Çerkeslerin çoğu yağan, şanslı olanlarsa, kağnılar, atlı arabalar veya atlarla Taman, Tuapse, Anapa, Tsemez, Soçi, Adler, Sohum ve Poti gibi Rus limanlarına getirildiler. Tıklım tıklım limanlarda onları, çok yüksek ulaşım fiyatlarıyla Fevaid-i Osmaniye, Tersane-i Amire, Tuna Kumpanyası, Bursa Şirketi ve Rus Kumpanyası'na ait yaşlı ve kullanım ömrünü çoktan tüketmiş eski vapurlar bekliyordu. Bir kısım göçmenlerin parası, yine Türklere ait eski balıkçı teknelerine yetince, bu durumdan faydalanmak isteyen tekne sahipleri de bunu fırsat bilip, tüm açgözlülükleriyle teknelerinin kapasitesinin çok üzerinde göçmeni, adeta balık istifi, tıka basa teknelerine doldurmaya başladılar. Göçmenlerin çoğu zaten yolculuk öncesinde bekleme kamplarında hastalandıklarından, limanlara hasta ve bitkin bir halde gelmişlerdi. Şimdi de onları soğuk, aç, çıplak ve itiş tıkış bir deniz yolculuğu bekliyordu. Rus limanlarından kalkan bu eski püskü vapurlarda üst üste istiflenen göçmenler, buralardan da Osmanlı Devleti'ne ait, Trabzon, Samsun, Sinop, İstanbul ile bir kısmı da Balkanlar'daki Var-na, Burgaz ve Köstence limanlarına gönderiliyorlardı.